

KISA HALK HİKAYELERİNDEKİ BİR MOTİF ÜZERİNE

Dr. Nerin KÖSE*

Son yüzyılda mahalli rivayetlerin ve o bölgedeki mevzulann, küçük türkülü hikayelerin, klasik halk hikayelerimizdeki birçok motif ve epizotlarla zenginleştirilerek meydana geldiğini tesbit ettiğimiz kasideler (1) şekil yönünden benzerliğinin yanında (1, III. bölüm, s:61) birtakım farklılıkları bünyesinde toplaması tabidir. Hacim olarak daha küçük olmasının yanında en büyük farklılık hikayenin baş taraflarındadır. Kasideler de halk hikayelerimiz gibi kahramanın ailesinin ve kendisinin tanıtılmasıyla başlamakla birlikte, ailenin çocuksuzluğu ile buna çare aranmasından, kahramanın doğumundan hiç söz edilmez. Kahramanlar hep evlenecek çağdadırlar. Daha sonra sıra kahramanın bazen âşık olmasına, ekseriyetle de ailenin uygun gördüğü bir kızla evlenmesine gelir. (1, III. bölüm, s:64-66). Oysa halk hikayelerinde kahramanların düğünü -bir ikisi hariç- anlatının sonunda ortaya çıkmaktadır.

Karşımıza çıkan buna benzer çok sayıda motiflerden bir tanesi "Zürriyetsizlik"tir. Birbirinin varyantı durumunda olan -ikisinin adı "Böyle Bağlar", diğeri "İzzet Bey" olmak üzere- üç hikayede karşımıza çıkmakta olan bu motif, söz konusu anlatılarda olayların akışını değiştiren ve ona bağlı olarak ortaya çıkan yepyeni bir motifi, "iktidarsızlık" ı da içine alan bir bölümdür.

Elimizdeki 3 hikayede de bu motif, benzer şekillerde ortaya konmuştur; Ali İzzet Bey'in oğlu evlendiği halde gelini ona bir torun verememiştir. Bu sebeple kayınpeder gelinine (hikayelerin Konya varyantında Telli, Aşık Reyhani anlatmasıyla diğeri Senem olarak geçer) "semaveri yanına almasını, çayını veya kahvesini bağlarda içeceğini" söyler (1, s: 11, 19, 32). Bağa gittiklerinde:

**Böyle bağlar, böyle bağlar,
Yar başını böyle bağlar,**

* Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Asistanı

Yedi yıldır bağ beslerim

Meyvası yok neylesin böyle bağlar

diye bir türkü tutturur.

Dikkat edilecek olursa her üç hikayede de torunu olmayışından yakınan kayınbabadır ve bağı, bahçesi olan, varlıklı bir adamdır (1, s: 11, 19, 32).

Motiflerin iki tanesinde Ali İzzet Bey'in yedi yıldır torunsuzluk çektiğini görüyoruz (1, s: 11, 19). Bir tanesinde ise, türküde "yedi yıl" diye bir tabir geçmesine karşılık Ali İzzet Bey'in on yıldır torunu olarak sevebileceği bir yavrudan yoksun olduğu" (1, s: 32) belirtilmektedir. Bu durumun, formel sayıların çeşitli ürünlerde değişmesinden ileri geldiğini sanıyoruz.

Kasidelerde dedenin torun istemesi çeşitli sebeplere bağlı olarak karşımıza çıkar. Bunlardan biri de "gelinin yedi yıldır çocuğunun olmayışının Ali İzzet Bey'in çevrede prestijini sarsacağı" yolundaki endişeler, ön plandadır (1, s: 19). Bir başkasında ise baba "emsalleri torun severken, kendisi bu zevkten mahrum olduğu için" (1, s: 11) dertlidir. Diğer hikayede ise İzzet Bey "hem torun diyebileceği bir varlıktan mahrum olduğu, hem de halk hikayelerimizin ekseriyetindeki gibi - oğlu ölünce malının mülkünün ve adının kim'e kalacağını düşündüğünden dolayı (1, s: 32) torun istemektedir.

Üç metinde de dedenin torundan mahrum oluşunun sebebi, oğlunun iktidarsızlığıdır. Yani torunsuzluk, "iktidarsızlık" şeklindeki yeni bir motifi karşımıza çıkarmaktadır. Hikayelerin ikisinde iktidarsızlığın sebebi açıklanmaktadır. Mesela Konya varyantı Böyle Bağlar'da İzzet Bey'in oğlunun iktidarsızlığı, şeytanların işe karışmasıyla ortaya çıkan bir durumdur. Nitekim Telli'nin babası, Ali İzzet Bey'in sözlerinin doğruluğunu, onun gerçekten bir bey olduğunu öğrenmiş ve kızını vermek üzeredir. Ancak şeytanlar "Ahmet Bey, bu işten vazgeç. O adam, gerçek Ali İzzet Bey değildir" dedikleri halde kızın babası bu ihtarı dinlemez ve iki gencin nişan şerbetleri içilir. Bunun üzerine şeytanlar Ahmet Bey'e " oynayacakları oyunun, onun aklını başına getireceğini" söylerler ve o anda Ali İzzet Bey'in oğlunun iktidarını yok ederler (1, s: 11). Aşık Reyhani varyantında ise Hüseyin'in iktidarsızlığı "daha kendisi dünyada yokken babasının Allah'tan "ille bir erkek evlat" dileğinde bulunmasına bağlı olarak ve "Allah'ın bu isteğe gazaplanmasının sonucu" (1, s: 19) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bugün de Allah'tan bir şeyi isterken "hayırlısını dilemek gerektiği" şeklinde yaygın dini bir inanç olarak halk arasında görülen bu durum bazı dini öğelerin bozulmadan son dönem teşekküllerine geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Hikayelerin bir tanesinde ise İzzet Bey'in oğlunun iktidarsızlığı belli bir sebebe dayandırılmamaktadır.

Hikayelerin hepsinde de kayınbaba Ali İzzet Bey, oğlu Hüseyin'in iktidarsızlığını gelininden öğrenir. Aslında gelin bu durumu kocasına, evliliğe ve yuvasına olan sadakatinden ve saygısından dolayı yıllarca (7 veya 10 yıl) kimsele bildirmemiştir. Ancak hikayelerin ikisinde kayınbabanın torununun olmayışını gelininden bilmesi ve ona "neden bu kadar yıldır çocuğu olmadığını" sorması üzerine gelin "bu durumun kabahatinin kendisinden ileri gelmediğini şöyle belirtir:

Böyle bağlar, böyle bağlar

Gelin başın böyle bağlar,

Daha bülbül güle konmadı,

Ne yapsın böyle bağlar (1, s: 12, 33)

Aşık Reyhani varyantı Böyle Bağlar'da Hüseyin'in iktidarsızlığı kayınbabanın gelinine "neden çocuğu olmadığını sorması hatta:

Yüce dağlar karsız olmaz,

Yiğitler ikrarsız olmaz,

Başka bahçeyi besleyelim,

Oğul bağı barsız olmaz (1, s: 20).

şeklinde "çocuğu olmadığı takdirde oğluna başka eş alacağını" söylemesi üzerine Senem'in:

Böyle bağlar böyle bağlar

Gelin başını böyle bağlar

Bülbül güle konamadı

Ne yapsın böyle bağlar (1, s: 20)

Kahramanın iktidarsızlığı hikayelerin üçünde de "gurbet yolunu açan bir faktör" olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Hüseyin Bey karısının (Konya varyantında Telli'nin, diğerlerinde ise Senem'in) sırtını babasına açtığı duyunca gururuna yediremez ve memleketinden ayrılp uzaklara gider (I, s: 12, 20, 34). Dikkat edilecek olursa kahramanı "iktidarsızlığı" değil, "bu kusurunun etraf tarafından duyulması" gurbete düşürmektedir.

Gelelim iktidarsızlık probleminin çözülmesi olayına... Konya varyantında memleketine dönmekte olan Hüseyin yolda gördüğü düğün alayının karısı Telli'yi götürmekte olduğunu görünce iki elini açarak:

"Allahım herşeyi biliyorsun. Sen nasıl istiyorsan öyle yap. 14 yıllık bu dert canıma yetti" şeklinde dua eder. Onun canı gönülden yaptığı bu dua kabul olur ve ortaya çıkıveren ihtiyarın sırtını sıvazlamasıyla açılır (I, s: 17). Aşık Reyhani varyantında da buna benzer bir durum söz konusudur: Memleketine dönmekte olan Hüseyin Senem'i götüren düğün alayını görünce göklere bakarak şöyle seslenir:

**Şevketli peygamber sultan-ı vezir
Nerde Allah dersen ırda hazır,
Deryalar üstünde boz atlı hızır,
Düşkünler dâdına erene götür**

Bunun üzerine bir ses duyulur. Karşıda duran nur yüzlü derviş Hüseyin'in ağzına tükürür ve sırtını sıvazlayarak ortadan kaybolur. Bu olay üzerine kahraman kendinde bir değişiklik hisseder; yani iktidarsızlığı ortadan kalkar (I, s: 23).

Diğer hikayede ise "karısının başkasıyla evlenmek üzere olduğunu" duyan Hüseyin yola çıkar. Bir pınar başında namazını kıldığı sırada ak sakallı bir pir ortaya çıkar. Ona "gurbetten gelenin eline bakılacağını" söyleyince kahraman ona bir paket çay ile bir kilo şeker verir. Tam atına bineceği sırada ihtiyarın beline vurduğu yumruk, onun açılmasına sebep olur (I, s: 35).

Dikkat edilecek olursa kahraman iktidarsızlığında dua, namaz gibi islâmi akideler ve halk hikayelerindeki çocuksuzluğun giderilmesinde kahramana büyümlü nesne veren Hızır büyük bir rol oynamaktadır.

Hikayelerin hiç birinde de İzzet Bey'in toruna kavuştuğundan söz edilmemekle birlikte iktidarsızlığın ortadan kalkması, dinleyiciye İzzet Bey'in bir toruna kavuşacağını hissettirmektedir.

Özetleyecek olursak klâsik halk hikayelerimizdeki çocuksuzluk, kasidelerde yani daha sonraki teşekküllerde "torunsuzluk" ve ona bağlı olarak ortaya çıkan "iktidarsızlık" şeklinde görünmektedir.

Torunsuzluktan yakınanlar erkek kahramanın babası yani kayınbabadır. Onun torun isteği bu problemin ve sebebin ortaya atılmasına yardım etmektedir.

Torunsuzluğun sebebi kasidelerde "iktidarsızlık" olarak karşımıza çıkar ve gelin tarafından "suçlandığı için" ortaya atılır.

İktidarsızlığın meydana gelişi bazan Islâmi İnançlarla ilgilidir; bazan da belli bir sebebe dayanmamaktadır.

Problemin ortadan kalkması ise hep namaz, dua gibi islâmi akidelerin veya geleneklerin yerine getirilmesiyle; mutlaka bir dervişin yardımıyla gerçekleşmektedir.

Bütün bunlara rağmen hiç bir metinde "toruna kavuşma" yoktur.

İncelememizin sadece üç tane hikayeye dayanması bile, halk hikayelerinde yepyeni iki motifin ortaya atıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca "torunsuzluk"un çocuksuzluğun yerini alması ve gerçek hayatta da gördüğümüz "iktidarsızlık"ın işlenmeye başlaması, anlatı geleneği bakımından dikkat çekicidir.

NOTLAR

(1) KÖSE, Nerin, "Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikayeler", Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir 1989, II. Bölüm, s: 61, 79, 55, 87, (Basılmamış yüksek lisans tezi).